

75 DE ANI DE LA POGROMUL DIN BUCUREȘTI

(21 - 23 Ianuarie 1941)

FEDERAȚIA COMUNITĂȚILOR EVREIEȘTI DIN ROMÂNIA

COMUNITATEA EVREILOR DIN BUCUREȘTI

CENTRUL PENTRU STUDIUL ISTORIEI EVREILOR DIN ROMÂNIA

Broșura pregătită pentru a fi distribuită gratuit la ceremonialul de comemorare a Pogromului din București, de la Templul Coral, în data de 21 ianuarie 2016. Datele și imaginile sunt completate cu o expoziție succintă pentru o mai bună înțelegere a contextului istoric în care această tragedie a fost posibilă.

PARTENERI: Comunitatea Evreilor din București (C.E.B.)

TEXT: Adrian Cioflâncă

DOCUMENTARE, CONCEPT GRAFIC ȘI SELECȚIE FOTO: Anca Tudorancea (Ciuci)

CREDITE FOTOGRAFICE:

Pentru broșură: Arhiva Centrului pentru Studiul Istoriei Evreilor din România (ACSIER) – Federația Comunităților Evreiești din România (FCER); Matatias Carp, Cartea Neagră. Suferințele evreilor din România 1940 - 1944, vol. 1. Legionarii și rebeliunea, Atelierele Grafice Socec&Co, 1946

Pentru expoziție: Arhiva Națională de Film (ANF), Arhivele Naționale ale României (ANR), Arhiva Consiliului Național pentru Studiul Arhivelor Securității (ACNSAS), ACSIER; fotografii ale mormintelor victimelor pogromului Anca Tudorancea (Ciuci), ianuarie 2014, decembrie 2015.

COPERTA: Interiorul Templului spaniol Cahal Grande , ianuarie 1941 (ACSIER)

MULȚUMIRI: Ing. Paul Schwartz, Președintele Comunității Evreilor din București; Serviciului Sacra București (Alin Boiangiu, Bogdan Solomonovici); administratorilor cimitirului Giurgiului (Alin Adler și Serghei Rogojinschi); administratorului cimitirului Filantropia (Avram Zilberman); Andreea Toma (asistent documentare la cimitir).

75 DE ANI DE LA REBELIUNEA LEGIONARĂ ȘI POGROMUL DE LA BUCUREȘTI

Acum 75 de ani, în ianuarie 1941, România era răvășită de violență, ca urmare a escaladării luptei pentru putere dintre Ion Antonescu și Mișcarea Legionară. În paralel cu ceea ce a rămas în istoriografie sub numele de „rebeliunea legionară”, s-a desfășurat o tragedie despre care se vorbește încă prea puțin: un pogrom împotriva populației evreiești din București. Violențe împotriva evreilor s-au înregistrat constant în timpul Statului Național Legionar, în multe din localitățile țării, dar pogromul de la București a reprezentat un apogeu al terorii legionare.

Situată evreilor s-a înrăutățit din 1938 și a devenit dezastroasă după venirea la putere a lui Ion Antonescu și a legionarilor, în septembrie 1940. Populația evreiască a fost depoziată de drepturile cetățenești căpătate formal prin Constituția de la 1923, marginalizată economic și supusă unor dure persecuții. Mulți au fost scoși din locuințe sau forțați de comisarii de românizare, prin tortură și săntaj, să cedeze întreprinderile particulare în favoarea legionarilor. Comerçanții evrei au fost izgoniți din sate. Avocaților, medicilor și altor categorii profesionale li s-a interzis să-și practice meseria. Mulți evrei au fost dați afară din întreprinderi industriale sau comerciale. Majoritatea familiilor au rămas cu puține mijloace de întreținere. Populația evreiască era acuzată în corpore de simpatii comuniste și tratată ca adversar ideologic. Polizia statului și poliția legionară au recurs la arestări și perchezitii abuzive, la extorcări și diferite încercări, la tortură și crimă pentru a răspândi teroarea și a jefui. Agresiunile împotriva evreilor erau un fapt cotidian.¹

Ne-au rămas nenumărate mărturii despre suferințele evreilor. Federația Uniunilor de Comunități Evreiești (F.U.C.E.) din România, instituția reprezentativă a lumii evreiești de atunci, a întocmit lungi rapoarte cu abuzurile săvârșite pe întreg cuprinsul țării. Acestea arată dimensiunea extraordinară a flagelului, care este astăzi greu de imaginat, rezumat și evocat.² Ion Antonescu și legionarii împărtășeau antisemitismul radical, dar erau despărțiti în privința tacticii, ritmului și metodelor de urmat. În cele aproape 5 luni de guvernare în comun, au fost introduse numeroase reglementări împotriva evreilor, dar legionarii considerau că nu se face destul. Ca urmare, aceștia au aplicat propria politică, abuzând grav de noua poziție de reprezentanți ai autorității statului.³

Mișcarea Legionară, ca mișcare fascistă și antisemitară de tip revoluționar⁴, era adeptă unei politici de asalt, în care violența era utilizată pentru distrugerea și preluarea proprietăților evreilor, pentru intimidarea și excluderea lor din societate, din economie și, finalmente, din România. Mișcarea nu acționa unitar după moartea lui Codreanu și, în interiorul ei, au câștigat teren, cu sprijinul nouului lider, Horia Sima, mai multe grupări care au accentuat latura teroristă, violentă. Acestea au jucat un rol major în timpul rebeliunii și pogromului.⁵

Antonescu, în schimb, deși era adeptul unei politici antisemite dure, accentua tactica gradualistă. El cerea introducerea măsurilor antievreiești într-o succesiune care să reducă impactul asupra mersului economiei și a înțelegerilor militare cu Germania. Hitler depindea de petrolul din România pentru planurile sale militare și își dorea ca aliat o țară stabilă, loială și funcțională. Antonescu avea o viziune politică statistă și viza instituirea unei ordini pe care să o controleze autoritar. Cerea să se folosească metode aspre împotriva populației iudeice, dar de către instituțiile legale și în folosul statului. Îi plăcea să se arate ca moderat și ca om de stat, în contrast cu legionarii anarchici. Totuși, Antonescu a tolerat violențele împotriva evreilor, iar când le-a denunțat retoric, a făcut-o doar ca parte a strategiei sale de delimitare de legionari pentru consolidarea propriei puteri.

REBELIUNEA

Relațiile dintre Ion Antonescu și Mișcarea s-au tensiunat, cu precădere, după după asasinatele comise de legionari în noiembrie 1940 (executarea, la închisoarea Jilava,

a 64 de foști demnitari ai regimului carlist, precum și uciderea istoricului Nicolae Iorga și a economistului Virgil Madgearu)⁶, după desființarea poliției legionare și a instituției comisarilor de românizare (care erau principalele instrumente de teroare ale legionarilor și de îmbogățire din bunurile evreiești) și demiterea unor miniștri legionari (ministrul de Externe Mihail Sturdza și ministrul de Interne Constantin Petrovicescu) și a prefectilor numiți de Mișcare. Asasinarea unui ofițer german de către un cetățean grec despre care autoritățile au spus că era agent englez a încârcat și mai tare atmosfera, Antonescu și legionarii acuzându-se reciproc de incompetență și complicitate.

Devastarea sediului Comunității Evreilor din București (Foto ACSIER)

Antonescu a căutat să obțină sprijinul lui Hitler în detrimentul legionarilor, dar politica Germaniei naziste a fost până în ultima clipă să medieze între cele două părți și să încurajeze colaborarea. Abia în ianuarie 1941, balanța a înclimat în favoarea lui Antonescu, în special după întrevederea cu Hitler din 14 ianuarie 1941, la care Sima a refuzat să meargă. Mișcarea Legionară se bucura de sprijin în rândurile NSDAP și SS, dar acest lucru nu a mai contat în momentul escaladării conflictului dintre cele două părți, când Hitler a fost nevoit să aleagă.⁷

Confruntarea armată dintre legionari și armată a fost prefațată de o manifestație de protest organizată luni, 20 ianuarie 1941, în Capitală. Aceasta a fost ordonată de Sima organizațiilor studențești și muncitorești ale Legiunii. A fost distribuit un manifest cu accente antisemite, semnat de Dumitru Groza, șeful muncitorimii legionare, și Viorel Trifa, liderul studenților legionari, în care se cerea „înlocuirea tuturor persoanelor masonice, iudaizate din guvern” și „pedepsirea tuturor slugilor masonice care încearcă să predea țara în ghiara jidovitilor”.⁸

Sediul Corpului Muncitoresc Legionar unde au fost torturați mulți evrei (Foto CNSAS)

Sima a povestit, mai târziu, în memorii (fiind confirmat și de alți legionari care au lăsat amintiri scrise), că manifestația din 20 ianuarie a fost ultima acțiune unitară a Mișcării în care a fost implicat ca decident și că protestele de stradă nu erau un act deschis de ostilitate împotriva lui Antonescu, ci mai mult o demonstrație de forță pentru delimitarea zonei publice și instituționale aflate sub controlul legionar.⁹ Mai departe, ambele părți, și Antonescu, și legionarii au

acuzat o tentativă de lovitură de stat.

Legionarii au încercat de mai multe ori, pe parcursul confruntării cu forțele de ordine din armată și jandarmerie care i-au rămas loiale lui Antonescu, să deturneze violențele doar împotriva evreilor. Un afiș răspândit atunci începea astfel: „Domnule General, oprim masacrul! Râd dușmanii. Jubilează jidanii!”¹⁰. În presa legionară, era titrat cu litere mari: „Dacă e vorba de tras cu arma, să nu facem întări unii din alții; avem, săti bine, în cine traged!”¹¹. Radioul public a căzut în mâinile legionarilor, care l-au folosit pentru a răspândi mesaje antisemite. În țară, a fost răspândit zvonul că „jidanii s-au revoltat”, iar susținătorii legionarilor erau chemați să apere „revoluția”¹². Dată fiind amploarea violentelor antievreiești din zilele Rebeliunii, putem aprecia că legionarii au încercat să provoace un pogrom de tipul Nopții de Cristal, din Germania, din noiembrie 1938.¹³

În zilele de 21-22 ianuarie, după ce legionarii au continuat protestele de stradă și au ocupat sau s-au baricadat într-un număr de instituții publice, în București și alte orașe, s-a ajuns la o confruntare armată cu unități ale Armatei și Jandarmeriei care au venit în ajutorul lui Antonescu. Generalul s-a ferit de o confruntare deschisă la început, pentru că nu era sigur de sprijinul Armatei („Mulți din armată erau legionari, nu numai tineret, dar chiar ofițeri superiori și generali”, declară Antonescu la procesul din 1946¹⁴), pentru că în București existau puține forțe și mai ales pentru că nu avea sprijinul clar al lui Hitler. Pe străzile Bucureștiului ieșiseră sute de mii de oameni, care fie participau la evenimente, fie așteptau să vadă încotro înclină balanța.¹⁵

Templul Spaniol distrus (Foto ACSIER)

Confruntări mai violente au avut loc la Cazarma Gardienilor Publici, la sediul legionar din str. Roma, la Prefectura Poliției Capitalei și la alte câteva sedii legionare sau clădiri în care s-au baricadat grupe de sacrificiu.¹⁶

Clarificarea a venit în seara zilei de 22 ianuarie, când Hitler, informat că România este în pragul haosului și războiului civil, a cerut Misiunii Germane din România să se poziționeze de partea lui Antonescu. Sima, care se ascundeau pentru a nu fi capturati, a fost presat de germani să emită un comunicat în care le cerea legionarilor să părăsească instituțiile publice și să reintre în viață normală. Comunicatul a fost răspândit în dimineața zilei de 23 ianuarie. Au urmat alte confruntări în care armata a tras în plin cu armament greu. Armata germană a ieșit pe străzi demonstrativ. La scurt timp, situația a fost pacificată pe cuprinsul întregii țări.¹⁷ După rebeliune, mulți dintre liderii Legiunii, în frunte cu Sima, au fugit în Germania, cu sprijinul serviciilor de informații naziste. Legionarii prinși în țară, în număr de câteva mii, au fost judecați în diferite procese și trimiși în închisoare.

Conform unei situații întocmite de Armată pe 26 ianuarie, în timpul rebeliunii au murit, în București, 19 militari și 182 de civili, iar în restul țării, 117 civili, aşadar 318 persoane în toată țara. Au fost răniți 32 de militari și 444 de civili în Capitală, iar în restul țării, 10 militari și 73 de civili.¹⁸ „Universul” din 12 februarie 1941 publica un bilanț modificat: în București, muriseră 21 de militari și 236 civili, dintre care 118 evrei; în restul țării, a rămas cifra de 117 morți; în total, 374 de morți.¹⁹

POGROMUL

Încă din ziua de 20 ianuarie, legionarii au început să captureze evrei pe străzile Bucureștiului. Un prim grup au fost duși la Prefectura Poliției Capitalei, unde au fost bătuți sistematic, interogați și umiliți.²⁰ În următoarele două zile, legionari și locuitorii Bucureștiului sau din împrejurimi au invadat cartierele evreiești – în special, Văcărești, Dudești – unde au bătut și sechestrat evrei, au devastat, profanat și incendiat sinagogi, au prădat și distrus magazine și locuințe. Dintre participanți, unii erau legionari zeloși, alții fuseseră mobilizați de propaganda legionară și veniseră să apere „revoluția” de „trădători” și „evrei”. Multii civili au profitat de dezordini pentru a participa la jafuri colective.

Evrei uciși în Pădurea Jilava (Foto ACNSAS)

a recunoscut Antonescu mai târziu.²² Această tactică cinică s-a soldat cu pierderi numeroase de vieți omenești și cu devastarea unor întregi zone din București.

Evreii sechestrati, în număr de câteva sute sau chiar mii, au fost duși în câteva centre legionare, care au devenit veritabile „centre de tortură”, după cum le-a numit cel mai important istoriograf al pogromului, Matatias Carp.²³ Au funcționat cel puțin 12 astfel de centre.²⁴ Reținerile s-au făcut fie pe baza unor liste, fiind vizăți și lideri din organizațiile evreiești, fie la întâmplare, de pe stradă sau din case. Liderul F.U.C.E., Wilhelm Filderman, și șef rabinul Alexandru Şafran nu au fost prinși, dar, în schimb, au căzut în mâinile legionarilor alte figuri proeminente: Horia Carp, fost secretar general al Comunității Evreilor din București (CEB) și fost senator, fiul acestuia, Matatias Carp, secretarul general al F.U.C.E., viitorul istoriograf al Holocaustului, Sigmund Godfarb, președintele CEB, alți funcționari din F.U.C.E. și C.E.B., Moise Orekovsky, conducător al Oficiului Palestinian, împreună cu alți membri ai comitetului de conducere, rabinul Herșcu Guttmann, scriitorul Felix Aderca, medici, avocați, ingineri, industriași, studenți.²⁵ Totuși, cele mai multe dintre victime erau de condiție modestă, simpli funcționari, comercianți sau muncitori. Toți aceștia fuseseră reținuți doar pentru că erau evrei.

Pe 23 ianuarie, o parte dintre cei reținuți pe 20 ianuarie și închiși la Prefectura Poliției

La acel moment, nu mai existau forțe de ordine în Capitală care să-și facă datoria. Evrei agresați sau prădați au sunat insistent după ajutor, dar nu l-au primit. Antonescu era preocupat doar de propria salvare și concentrase forțele disponibile în jurul câtorva instituții. În plus, conform mai multor surse, șeful statului a lăsat în mod deliberat să se instaureze haosul pentru a-și putea pleda cazul în fața germanilor.²¹ „Tactică mea era ca să fie discreditată pentru că făceau orori și lumea să fie contra lor”,

au fost duși la Abatorul Comunal de pe Splaiul Dâmboviței și uciși. Printre aceștia, se află și Moise Orekovsky. Matatias Carp vorbește despre 15 victime.²⁶ Astăzi, știm numele a 11 evrei omorâți la Abator, cu bestialitate.²⁷

Cel mai mare masacru a avut loc în pădurea Jilava, unde au fost împușcați, conform mai multor surse, în jur de 90 de evrei (ni s-au păstrat numele a 84 dintre aceștia). Trei persoane au scăpat din masacru și au putut depune mărturie apoi.

Unul dintre supraviețuitori, rabinul Herșcu Guttmann, a povestit după război, când au fost anchetați o parte dintre autorii masacrului, că o bandă de legionari i-au intrat în casa din str. Vasile Adamache, în noaptea de 21 spre 22 ianuarie. Erau înarmați cu rângi de fier și au început să lovească în stânga și dreapta. Casa a fost jefuită, iar rabinul și cei doi fii ai săi, Iosif și Iancu, au fost urcați într-o mașină și duși la sediul „Inginer Gh. Clime”, al Corpului Muncitoresc Legionar, din Calea Călărașilor colț cu str. Domniței. Acolo au fost adunați un număr mare de evrei, care au fost maltratați îngrozitor. 40-50 de legionari participau la torturi. Rabinul și fiii au fost urcați în podul clădirii, bătuți, batjocorați și deposedați de bani și obiecte de valoare. După un timp, rabinul și fiii au fost urcați într-un camion, alături de alții evrei, aproximativ 40 cu totii. Era ultimul transport spre locul masacrului, pădurea Jilava.

Grup de rebeli legionari în București (ACNSAS)

Iată ce povestește mai departe rabinul Guttmann:

„La un moment dat, ușa camionului s-a deschis în spate. Am văzut că ne aflăm pe o șosea, în plină pădure, fără ca să știu unde anume, chiar la marginea șoselei. În usă se aflau 5 sau 6 legionari, înarmați cu pistoale, care au început să tragă din mașină câte doi dintre evrei pe care îi împușcau tot așa câte doi, doi, cu o iuțeală vertiginoasă. La un moment dat am fost coborât și eu cu cei doi fii ai mei (Iosif și Iancu n.n.), care mă țineau strâns, unul de un braț, altul de celălalt. Fiul meu mai mare (Iancu n.N.) a început să se roage de unul dintre ucigași să ne cruce viață, fiindcă nu am făcut nici un rău nimănui, pentru că eu sunt rabin și pentru că acasă au mai rămas copii mici. Legionarul a ripostat însă: «Hai repede jidane, nu întinde vorbal!». În jurul nostru se aflau o sumedenie de cadavre, fiindcă mașina noastră era ultima care a sosit. Amețit, sau poate instinctiv, m-am lăsat la pământ, am auzit împușcături, nu am mai știut ce se petrece cu mine. Am simțit însă cum fiul meu mai mare, atârnat de brațul

meu, a murit imediat, în timp ce celălalt s-a mai zbătut puțin și a horcăit. Iară nu știu ce a fost după aceea. Poate că am și leșinat. Când m-am trezit era ziua și un ostaș pe care l-am văzut venind de departe mi-a strigat «Nu mai sta acolo jidane, că o să te împuște!». Nu știam unde sunt, am văzut că fiii mei sunt amândoi morți și plini de sânge, și m-am gândit să plec pentru a încerca să-i înmormântez. Am pornit pe șosea înainte, dezbrăcat, amețit, în plină iarnă, pe zăpadă și am ajuns la o casă, care apoi am aflat că este primăria Jilava, unde am fost luat în primire de un grup numeros de legionari și băgat într-o cameră, unde am mai găsit vreo zece evrei care scăpaseră din masacrul de noaptea și care nu știu în ce fel au ajuns și ei în acel loc. Am fost bătuți și aici, iar seara, imediat ce s-a întunecat, am fost băgați cu toții într-o mașină și dusi din nou în pădure, unde s-a repetat exact scena din ajun: tot așa am fost trași câte doi și împușcați cu repeziciune, după același sistem. Nu știu nici eu cum mi-am dat seama că trăiesc și de astădată, că sunt conștient, că n-am fost împușcat. După puțină vreme s-a oprit în dreptul grupului de oameni împușcați, (aflați) într-o baltă de sânge, o căruță cu mai mulți indivizi care au început să ne dezbrace. Când mi-a venit și mie rândul la dezbrăcat și-au dat seama că sunt viu și atunci mi-au spus: «Tot n-ai să scapi de moarte, jidane! Dar ia-o pe drumul acesta poate vei scăpa!» (...) Am ajuns tot la primărie, am fost iar luat în primire de legionari și iarăși aruncat în aceeași cameră pe care o cunoșteam din ziua precedentă. Aici am fost păzit de un legionar cu arma la umăr, care a început să-mi smulgă firele din barbă și să-mi spună că voi fi împușcat și că de data aceasta nu voi mai scăpa.”²⁸

Evrei uciși în Pădurea Jilava (foto ANR)

câmpie, lângă podul peste Sabar.

Încă una dintre victime a scăpat din primul masacru de la Jilava, dar a fost răpus de gloanțe după ce a fost dus a doua oară în pădure, împreună cu rabinul Guttmann și opt alții care nu fuseseră uciși la prima tentativă. Este vorba de Marcel Ghewirtz. Tatăl acestuia, Herş, a depus, de asemenea, mărturie în ancheta postbelică:

„În seara zilei de 21 ianuarie 1941, între orele 7 și 8 (seara n.n.), băiatul meu Marcel Ghewirtz, în vîrstă de 17 ani, și colegul lui Jori Scher (Gheorghe Scheer n.n.) de 16 ani, întorcându-se de la serviciu spre casă au fost sechestrati de o bandă de criminali zis legionari în frunte cu un anume Tudose, șchiop de piciorul drept și fost șef al C.M.L. și un altul, Georgescu Nicolae (...). Aceștia, împreună cu alți legionari, au dus ambii copii împreună cu alte victime la sediul Legionar din Calea Moșilor, la casa Kaufman. Aici copiii au fost groaznic bătuți și maltratați toată noaptea, iar spre ziua, după ce au fost deposedați de paltoanele și toate obiectele ce le aveau asupra lor, au fost urcați într-o camionetă închisă și transportați în pădurea Jilava, unde au fost împușcați, peste două sute de oameni nevinovați. Prinț-un miracol, băiatul meu a scăpat împușcat numai în mâna și zdrobit de glonț în piept. În această stare el a supraviețuit acestui groaznic carnagiu, iar după ce a stat ascuns sub cadavre până

până la urmă, rabinul a scăpat pentru că soldații au preluat toate obiectivele ocupate de legionari. Mai târziu, avea să depună mărturie împotriva criminalilor care au fost prinși, primari și funcționari de la primării din jurul Bucureștiului și membri ai Mișcării. Nu au fost identificați cei care i-au adus cu camioanele pe evrei în pădurea Jilava. Au fost două transporturi cel puțin, fiind ucisi câteva zeci de evrei. Matatias Carp afirmă că au fost identificate 86 de cadavre. Astăzi avem numele a 84 dintre ei. Unii au fost omorâți în

s-a luminat de ziua, distrus, demoralizat și cu rănilor săngerânde s-a refugiat în comuna Regele Ferdinand (actuala comună 1 Decembrie din județul Ilfov n.n.)”.

Marcel Ghewirtz s-a adăpostit în casa unei femei, dar legionarii din zonă au aflat și l-au adus la primăria Jilava, unde se găseau rabinul Guttman și alte alți evrei care scăpaseră de primul masacru. După ce au fost chinuiți de legionari, evreii captivi au fost duși din nou în pădure și împușcați. Herș Ghewirtz și-a găsit fiul la Morgă, cu capul zdrobit, alături de prietenul Jori Scher, împușcat și el.²⁹

A mai scăpat de primul masacru și Corneliu Solomon, de profesie farmacist. Fratele său, doctorul Eugen Solomon, auzind că fratele său este rănit în zona comunei Regele Ferdinand s-a grăbit într-acolo cu o ambulanță. Nu a mai apucat însă să vină în ajutor pentru că a fost prins de legionari. A fost ținut captiv două zile, până a fost eliberat de jandarmi. Însă fratele său, Corneliu, a fost executat.³⁰

Iancu Guttman.

Foto din Cartea neagră, vol. I

Altul. Flăcăiaș subțire, blond. Deacurmezișul pieptului, peste șale, i s-a încrustat brazdile vinete lăsate de răngile și frânghiile ude. [...] Fiarele i-au smuls unghiile. A fost cărat aici mutilat, și-mi închipui ușurarea cu care a primit moartea și aceasta dozată, prelungită, dacă e s-o reconstituî după cele trei râni: una în șold, alta în umăr, și a treia de abia fatală, în urechea stângă.

Altul. Bărbat atletic, piept lat, picioare și brațe vânjoase. A încremenit cu mâinile crispate în zvâcnirea din urmă peste pântecele neted, de unde a tâșnit prin gaura largă a proiectului unghem de viscere.

Și celălalt, ins măruntel, cu un puf bălai pe creștet căruia glonțele (nu m-ar mira să fie dum-dum) i-a smuls falca, prin orificiul căreia se zărește muchia sfârtecată a limbei. [...] Grozăvie! Privesc sub petecul de hârtie ce acoperă pubisul unui vlăjgan voinic. Nu-i o drăcească iluziune: nefericitul e emasculat. De unde atâtă ură și cruzime!”³²

Așadar, cadavrele erau mutilate, purtând urmele torturilor la care au fost supuși evreii. S-au păstrat numeroase fotografii cu trupurile evreilor răspândite în pădurea Jilava.

A treia persoană care a scăpat de la Jilava, pe lângă rabinul Guttman și doctorul Eugen Solomon, se numea Iosif Gropper, care a depus, de asemenea, mărturie împotriva asasinilor.³¹ Printre victimele masacrului din pădurea Jilava, s-au mai aflat Osias Kopstück, cantorul Templului Coral, și Mayer Marcus, intendentul Templului, Collin Sigmund, casier al C.E.B, precum și mai mulți veterani ai primului război mondial.

Ziaristul evreu F. Brunea-Fox a vizitat locurile unde se găseau cadavrele, lăsând mărturie în „Orașul măcelului”.

Îată un fragment:

„Mă opresc lângă un cadavru, hypnotizat de masca lui înfiorătoare. E un bărbat împlinit. Pe pieptul sănătos, răsare din vegetația părului negru un smoc galben, sub care mișează rana unei arsuri. [...] Dar nu acest amănunt comun tuturor sub alte și variate aspecte m-a reținut. Ci fața nenorocitului, ochiul drept scobit cu sfredelul parcă, atât cât e găvanul orbitei, imensa gaură împlinită până la nivelul sprâncenei de săngele închegat și o șuviță subțire roșie prelinsă până-n bărbie.

În unele, victimele apar îmbrăcate, în altele, dezbrăcate, semn că au fost jefuite de haine de către localnici. Celor cu dinți de aur le-a fost smulsă dantura, iar celor cu inele li s-au tăiat degetele.

Alte masacre au avut loc la locuințele particulare ale unor familii evreiești. Matatias Carp povestește pe larg despre tragediile din familiile Frângheru (unde au fost uciși tatăl Moise și unul din fi, Haim; Moise a fost găsit mutilat la Abator, iar cadavrul lui Haim nu a fost găsit), Rosenthal (în care au fost asasinați tatăl Leon Leib, Rebeca, mama, Henry, fiu și Lazar Bălan, ginere) sau Kaufman (Bernard și fiul Iacob, găsiți mutilați la Morgă). S-au păstrat detalii înfiorătoare și despre uciderea maiorului Sami Röder, veteran de război, găsit mort în comuna Fundeni, străpuns de opt gloanțe, sau a industriașului Josef Weissmann, care a fost întâi torturat, jefuit și apoi împușcat cu șapte gloanțe în cap, fiind găsit în dreptul comunei Balta Albă.³³

Iosef Guttman.

Foto din Cartea neagră, vol. I

jefuite 616 magazine și 547 locuințe, fiind afectați direct cel puțin 3.579 de evrei.³⁴ Atacul împotriva sinagogilor a început pe 21 ianuarie, aproape simultan. Lăcașurile au fost profanate, majoritatea sulurilor Torei au fost distruse, iar obiectele de cult au fost furate. Legionarii au venit cu topoare, rângi, ciocane, târnăcoape. Toate sinagogile atacate au fost incendiate, iar două au ars integral. Iată lista sinagogilor afectate:

1. Templul Mare Spaniol (Cahal Grande), din strada Negru Vodă 12

* a fost ars în întregime în seara de 22 ianuarie 1941.

2. Sinagoga Beth Hamidraș Vechi, din Calea Moșilor 78

* situată aproape de Templul Coral, a fost incendiată, în timp ce credincioșii erau la slujbă.

3. Templul Podul Mogoșoaiei, din strada Atena (actualmente Take Ionescu 9)

* A fost dărămat cu topoare, târnăcoape și rângi de fier, sulurile sfinte au fost arse și rupte, au fost furate valori.

4. Templul Coral, din strada Sf. Vineri 13 (înființat în anul 1866)

* A fost atacat încă din prima seară a rebeliunii, iar cantorul Ozias Kopstück a oficiat sub paza rebelilor ultimul serviciu divin la ora 5. Credincioșii veniți la rugăciunea de seară au fost arestați și torturați la sediul CML din Calea Călărașilor 37.

O parte dintre cei deținuți în diferite clădiri regionare au scăpat cu viață, dar nu înainte de fi bătuți, torturați și umiliți.

Furia legionară s-a îndreptat în egală măsură împotriva lăcașurilor de cult evreiești și a proprietăților, locuințe sau magazine. Violența pogromistă era considerată de către legionari un instrument revoluționar acceptabil, menit a-i exclude din societatea românească pe evrei. Aceștia, în cazul în care nu erau uciși direct, trebuiau depozietați de mijloacele de trai și înfricoșați, astfel încât traiul lor în România să devină imposibil.

DISTRUGERILE

Conform datelor adunate de F.U.C.E., în zilele pogromului au fost incendiate, dărămate sau devastate și jefuite 25 de temple și sinagogi. De asemenea, au fost devastate sau incendiate și

5. Templul Fraterna, din strada Mămulari 10

* A fost devastat și s-a încercat incendierea sa în noaptea de 22 spre 23 ianuarie, dar focul s-a oprit la intrarea templului.

6. Templul Unirea Sfântă, din strada Mămulari 3 (înființat în anul 1836, reconstruit 1910)

Jefuit și devastat din 21 ianuarie, la fel ca și locuințele cantorului și intendentului din anexă. Pe 22 ianuarie, s-a încercat incendierea templului, dar focul a fost stins repede.

7. Sinagoga Mare, din strada Dr. Beck 11 (azi strada V. Adamache)

* A fost devastată, jefuită în mai multe rânduri în timpul rebeliunii și salvată de la incendiere de stăruințele servitoarei creștine Lucreția Canjea. Rabinul Guttmann a fost arestat împreună cu fiil său din locuința din curte.

8. Sinagoga Malbim, din strada Bravor 4

9. Sinagoga Beth Eil, din strada Emigratului 3

10. Templul Mic Spaniol (Cahal Cicu), din strada Banu Mărăcine 37

11. Sinagoga Cizmarilor, din strada Labirint 6 – 8 (10)

12. Sinagoga Poalei Zedek, din strada Cantemir 10

Lăcașuri de cult devastate și jefuite:

13. Sínagoga Ajutorul, strada Andrei Bârsanul 6 (Parcul Mica), Aleea Eisenberg

14. Sinagoga Baron M. Hirsch, strada Bradului 59 (55)

15. Sinagoga Craiover Ruv (Spielman), strada Măcin (Halfon) 14

16. Sinagoga Tinichigilor, strada V. Cârlova 1

17. Sinagoga Credința, strada Vasile Toneanu 48 (Parcul Radorin str. A)

18. Sinagoga Talmud Tora, str. Traian 5

19. Sinagoga Voința, Calea Moșilor (str. G. Pallade)

20. Sinagoga Matmiach Eșua, Calea Moșilor 273

21. Sinagoga Unirea Fraterna, str. Olteni 72 (84)

22. Sinagoga Eisig Ilie, Fund. Vânători 13 (9)

23. Sinagoga Beth Iehuda, str. Pascal 42

24. Sinagoga Dr. W. Filderman, Bd. Basarab 173

25. Sinagoga Hudoș, Bucureștii Noi, distrusă în întregime

SALVATORI

Există puține mărturii legate de cei care au avut curajul să salveze evrei în zilele pogromului din București. Câțiva au primit titlul de Drepți între popoare, acordat de Institutul Yad Vashem: Constanța Florescu, care a adăpostit-o în casa ei pe prietena ei Roza Hendler; Alexandru Ghițescu, care l-a ascuns în casă pe vecinul lui, avocatul Joseph Morgenstern, familia Stoenescu, care a chemat familia Donner să se ascundă în casa lor timp de trei zile sau Maria Tubak, care atunci când legionarii au vrut să-i arresteze chiriașii evrei i-a convins că acolo nu locuiesc evrei și a păzit casa timp de trei zile.

Un om deosebit prin convingerile sale umaniste a fost Gheorghe Lungulescu, care a adăpostit zeci de evrei din Olteni, Dobroteasa și Văcărești, la căminul Școlii anglicane, din strada Olteni și a venit de câteva ori să se intereseze de soarta lor.

TABLOUL EVREIILOR UCIȘI ÎN TIMPUL POGROMULUI

(*prenume, nume, vârstă, profesia, alte mențiuni)

1. Pană Aberman (Oberman), (43 ani), comerciant.

2. Solomon Adesser, funcționar comercial.
3. Jean Jacques Adlesberg (58 ani), comerciant.
4. Iosef Aizic (25 ani), tehnician.
5. Oscar Andrei (52 ani), comerciant, veteran al războiului 1916—1918.
6. David M. Aron, funcționar.
7. Iancu Aron (37 ani), funcționar.
8. Iancu S. Aron (26 ani), funcționar comercial, văr cu cel de mai sus.
9. Ușer Aron, (provincie).
10. D. Askenasy (Eskenasy).
11. Marcel Bank (25 ani), funcționar comercial, fiu de veteran al războiului 1916—1918.
12. Lazăr Bălan, dentist, ginerele lui Leon (Leiba) Rosenthal.
13. Millo Beiller, fost avocat.
14. Nachum Belilovski (57 ani), Iași, comerciant.
15. Herman Bercovici, funcționar.
16. Iosef Bercovici (23 ani), funcționar comercial.
17. Elias Berghoff (31 ani), medic.
18. Oscar (Osias) Berman (36 ani), funcționar.
19. Lazăr Bernthal, funcționar comercial.
20. Samuel Biller, comerciant.
21. Leon Blimes (35 ani), avocat.
22. Marcel Blum (34 ani), funcționar comercial.
23. Haim Blum (48 ani).
24. Moise Boianu (36 ani), rihtitor, fiu de veteran al campaniei 1916—1918.
25. Boris (Boruch) Branover, farmacist.
26. Eduard (Ida) Braunstein (44 ani), funcționar, veteran și rănit în campania 1916—1918.
27. Maurras Rodrigues Brickman (13 ani), elev, fiu de veteran și rănit în războiul 1916—1918.
28. Lazăr Bujaker (44 ani), funcționar comercial.
29. Jean Manasse Cohen, funcționar comercial.
30. Sigmund Collin, comerciant, casier al Reprezentanței Comunității Evreilor din București, veteran al războaielor din 1913 și 1916—18, decorat cu „Avântul Tării”, „Victoria” și „Crucea Comemorativă”.
31. Șapsă (Sabsi) Dascăl (47 ani), funcționar comercial.
32. Țalic (Zalig) David (40 ani), mecanic.
33. Alexandru Davidovici (24 ani), funcționar.
34. Alexandru Dober (31 ani), blânar.
35. Solomon (Mony) Elias, funcționar.
36. Carol (Haim) Frânghieru (29 ani), fiul lui Moise Frânghieru.
37. Moise Frânghieru (55 ani), comerciant, veteran al campaniei 1916—1918.
38. Isy (Isidor) Galanter (28 ani), funcționar comercial.
39. Avram Gavril, funcționar.
40. Marcel Gerwirtz (17 ani), tehnician radio.
41. Samuil Glasberg, (provincie), comerciant.
42. Nicolae (Milah/ Meleh) Goldberger (41 ani), comerciant.
43. Leon Goldenberg (25 ani), student.
44. Mitzu (Mișu) Goldenstein (22 ani), funcționar.
45. Nathan Goldman, funcționar comercial.
46. Mișu Costin Goldschlager, comerciant.
47. Isidor Goldstein, funcționar, secretar al Comunității Evreilor din București, veteran al războaielor din 1913 și 1916—18, decorat cu „Avântul Tării” și „Crucea

Comemorativă”

48. Burah (Baruch) Berl Granowski (50 ani), comerciant.
49. Froim Grunberg (22 ani), funcționar comercial.
50. Lazăr Grunberg (50 ani), agent comercial.
51. David Grunberger (67 ani), croitor.
52. Tiberiu Grunberger (30 ani), marochiner, fiul celui de mai sus.
53. Isac Grunwald (63 ani), croitor.
54. Iancu Guttman, avocat (Licențiat în Litere și Filosofie, Doctorat în Drept).
55. Iosef Guttman, student la Facultatea de Litere și Filosofie, fratele celui de mai sus.
56. Şain Haber (59 ani), comerciant.
57. Willy Heiderman.
58. Francois Heller (39 ani), funcționar, orfan de război.
59. Aron Herșcovici (29 ani), funcționar comercial.
60. Max Herșcovici (Cerbeanu).
61. Moise I. Herșcovici (56 ani), funcționar comercial.
62. Naftule Herșcovici, comerciant.
63. Maximilian Herzberg (33 ani), comerciant.
64. Peppi Ionel (Teodoru) Hirsch (33 ani), inginer, ginerele lui Oscar Andrei.
65. Carol Hopmayer, funcționar comercial.
66. Maier (Meer) Iancovici, (36 ani), funcționar comercial.
67. Iosub Lupu Iancu, funcționar.
68. Emanuel (Haim Manase) Isovici (43 ani), comerciant.
69. Iacob Katz (43 ani), funcționar.
70. Isidor Katz (39 ani), comerciant.
71. Pincu Katz (40 ani), fost avocat.
72. Sandu (Saim) Katz (38 ani), funcționar.
73. Bernard Kaufman, comerciant.
74. Jacques (Iacob) Kaufman, funcționar, fiul celui de mai sus.
75. Mişu (Moritz) Kaufman (27 ani), zugrav.
76. Andrei Klein (25 ani), țesător.
77. Lazăr Klein (57 ani), chelner.
78. Osias Kopstück (44 ani), cantor al Templului Coral.
79. Arnold Krammer (44 ani), funcționar.
80. Karl (Carol) Landman (38 ani), comerciant.
81. Emanoil Leibovici, comerciant.
82. Herş Leibovici, funcționar comercial.
83. Iosif Marcoveanu (47 ani), comerciant.
84. Wilhelm Marcovici (46 ani), vânzător ambulant.
85. Leon Marcus (32 ani), industriaș.
86. Mayer Marcus (48 ani), funcționar comercial, veteran al campaniei 1916—1918.
87. Michel (Mihail) Marcus, dentist.
88. Moise Mariasis, avocat și profesor.
89. Herman Morgenstern, comerciant.
90. Sully Morgenstern, fiul celui de mai sus.
91. Willy Neiderman (20 ani), lucrător bijutier.
92. Leon Neubauer (26 ani), funcționar.
93. Moise Orekowski, conducător al Oficiului Palestinian.
94. Solomon Pecher (25 ani), funcționar comercial.
95. Strul Penchis (51 ani), funcționar comercial.
96. Aurel Rauch (40 ani), (provincie), agent poliție.
97. Iulius Rauch (57 ani), (provincie), comerciant.
98. Manasse Reichman, liber profesionist.

99. Gherş Reisman, (provincie), subcolector.
100. Sami Roeder (44 ani), farmacist, maior în rezervă, veteran al campaniei 1916–1918.
101. Henry Rosenthal, şomer.
102. Leon (Leiba) Rosenthal, comerciant, veteran al războiului 1916–1918.
103. Rebeca Rosenthal, casnică.
104. Nathan (Noe) Rosenzweig (44 ani), croitor.
105. Mişu Rottman (26 ani), vânzător ambulant.
106. Lazăr Rudich (37 ani), funcționar.
107. Heinerich Sabetay (32 ani), comisioner.
108. Lazăr Schaeffer (36 ani), funcționar comercial.
109. Gheorghe Scheer (18 ani), funcționar comercial.
110. Avram Schein, comerciant, veteran al războiului 1916–1918.
111. Emanuel Silberstein (Zilberstein) (19 ani), funcționar comercial.
112. Herman Silberstein (50 ani), comerciant.
113. Herş Şmil Simionovici (49 ani), Dorohoi.
114. Corneliu Solomon (27 ani), inginer chimist (farmacist).
115. Idel Stern.
116. Nathan Strulovici (39 ani), comerciant.
117. Calman A. L. Sufrin (49 ani), vameş.
118. Iosef Weissman, industriaş.
119. Oscar Wexler (Wechsler) (23 ani), funcționar comercial.
120. Cadavru neidentificat, predat societății „Sacra”.
121. Cadavru neidentificat, incinerat la „Cenuşa”.
122. Cadavru neidentificat, incinerat la „Cenuşa”.
123. Cadavru neidentificat, incinerat la „Cenuşa”

(Documentare, suprapunere surse și verificarea datelor la mormintele din cimitirul evreiesc Giuriului și cimitirul evreiesc Filantropia din București de Anca Tudorancea (Ciuci), pe baza listei publicate de Matatias Carp în Cartea Neagră, vol. I, Ateliere Grafice Socec & Co, București, 1946, pp. 259 – 262 (116 victime identificate și 4 neidentifycate), a Tabelului victimelor asasinate în timpul rebeliunii legionare, 21 – 23 ianuarie 1941, întocmit de Institutul Medico-legal (109 evrei identificați), publicat de I. Șerbănescu în Evreii din România între anii 1940-1944. Perioada unei mari restricții, vol. III/2, București, Editura Hasefer, 1997, pp. 442-447 și a listei victimelor publicate în Revista Cultului Mozaic, în numărul 592 din 15 ianuarie 1986, la p. 7 (sunt adăugate o serie de victime neidentifycate la cimitir: Max London, Carol London, Marcu Iosopp, Isac Mandel, Oscar Neuman, Nicu Stein, Michel Schein, Paul Simionovici, Gh. Schor; unii au decedat, de fapt, înainte de pogrom). La numărul victimelor se adaugă și răniții din timpul pogromului care au decedat în perioada următoare: Simon Sternberg și Ana Zețér, depistați după mărturii din fișele de anchetă ale Congresului Mondial Evreiesc, în cimitirul evreiesc Giuriului din București.)

NOTE DE SUBSOL

1. Jean Ancel, Contribuții la istoria României. Problema evreiască, vol. I, partea I, 1933-1944, trad. Carol Bines, București, Editura Hasefer, 2001, pp. 262-486.
2. Lya Benjamin (ed.), Strategii comunitare de supraviețuire în contextul statului național legionar. Documente: 1940-1941, București, Editura Hasefer, 2013, passim.
3. Diferențele de perspectivă sunt foarte clar reflectate de ședințele Consiliului de Miniștri, în care Ion Antonescu și Horia Sima discutau adeseori în contradictoriu în „problema evreiască”. Vezi Marcel-Dumitru Ciucă, Aurelian Teodorescu, Bogdan Florin Popovici (eds.), Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Antonescu, vol. I (septembrie – decembrie 1940), București, 1997 și vol. II (ianuarie

- martie 1941), Bucureşti, 1998, *passim*.
4. Valentin Săndulescu, *Revolutionizing Romania from the Right: The Regenerative Project of the Romanian Legionary Movement and Its Failure (1927-1937)*, PhD Dissertation, Budapest, Central European University, 2011.
 5. Armin Heinen, Legiuinea „Arhanghelului Mihail” - mişcare socială și organizație politică. O contribuție la problema fascismului internațional, trad. Cornelia și Delia Eșianu, control științific Florea Ioncioaia, Bucureşti, Editura Humanitas, 1999, pp. 411-445.
 6. Vezî Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), Fond Penal, Dosarele P 15440 și P 15446. Vezî și Comandamentul Militar al Capitalei, Asasinatele de la Jilava, Snagov și Strejnicul, 26-27 noiembrie 1940, Bucureşti, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1941.
 7. Ottmar Trașcă, Relațiile politice și militare româno-germane: septembrie 1940 – august 1944, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013, pp. 208-236.
 8. ACNSAS, Fond Penal, Dosar P 10618, vol. 24, ff. 12-15.
 9. Horia Sima, Era libertății. Statul național-legionar, Constanța, Editura Metafora, 2004, vol. II, pp. 219-227.
 10. ACNSAS, Fond Penal, Dosar P 10618, vol. 21, f. 311.
 11. Cum a fost organizat complotul iudeo-masonic. Scurt istoric al faptelor și al culiselor, în „Cuvântul”, nr. 99 (serie nouă), 24 ianuarie 1941, p. 3.
 12. Pe marginea prăpastiei, 21-23 ianuarie 1941, Bucureşti, 1941, vol. II, pp. 232-234.
 13. Adrian Ciocârlăncă, Kristallnacht – o rememorare și câteva comparații cu pogromul de la Bucureşti, în „Lapunkt”, 10 noiembrie 2015 (<http://www.lapunkt.ro/2015/11/10/kristallnacht-o-rememorare-si-cateva-comparatii-cu-pogromul-de-la-bucuresti/>).
 14. ACNSAS, Fond Penal, Dosar P 13250, vol. 36, f. 43.
 15. Ibidem, ff. 42 și urm.
 16. Arhivele Militare Române, Fond Ministerul de Război (fond 950), Dosar 267, *passim*; ACNSAS, Fond Penal, Dosar P 10618, vol. 43, *passim*.
 17. ACNSAS, Fond Penal, Dosar P 10618, vol. 1, *passim*.
 18. ACNSAS, Fond Penal, Dosar P 13250, vol. 60, f. 192.
 19. Cum s-a desfășurat rebeliunea în zilele de 21-23 ianuarie, în „Universul”, nr. 39, 12 februarie 1941, p. 3.
 20. Matatias Carp, Cartea neagră. Fapte și documente. Suferințele evreilor din România, 1940-1944, vol. I, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec & Co, 1946, p. 220.
 21. „Să aşteptăm ca dezordinea să se generalizeze, a spus Antonescu către apropiati. Dezorganizarea trebuie să cuprindă circulația feroviарă. Atunci germanii vor veni să mă roage să restabilesc orginea”, Gheorghe Barbuł, Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei, ediție pregătită de V. Fl. Dobrescu, trad. George Miclăuș, București, Editura Pro Historia, 2001, p. 96.
 22. ACNSAS, Fond Penal, Dosar P 13250, vol. 36, f. 44.
 23. Matatias Carp, op. cit., p. 219.
 24. Jean Ancel, op. cit., p. 420.
 25. Ibidem, p. 421.
 26. Matatias Carp, op. cit., p. 231.
 27. Conform unor mărturii, evrei au fost atârnăți în cărligele Abatorului și eviscerăți. Vezî I.N. Vlădescu, ianuarie 1941, în „Jurnalul de dimineată”, anul VII, nr. 57, 21 ianuarie 1945 (Arhiva Yad Vashem, Fond P6, Dosar 69); Matatias Carp, op. cit., p. 231; Gheorghe Barbuł, op. cit., p. 98; Ion Hudita, Jurnal politic, vol. II (7 septembrie 1940 – 8 februarie 1941), Iași, Editura Institutul European, 2000, p. 239; Jean Ancel, op. cit., p. 427; F. Brunea-Fox, Orașul măcelului. Jurnalul rebeliunei și al crimelor legionare, Prefată de Z. Ornea, Bucureşti, Editura Hasefer, 1997, p. 78; Mircea Albulescu: Am văzut cu ochii mei evrei agătați în cărlige la Abator, în „Historia”, 6 aprilie 2012. (http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/mircea-albulescu-am-v-zut-ochii-mei-evrei-ag-i-n-c-rlige-abator); Mărturie Mihail Baron despre activitatea Jandarmeriei în timpul Rebeliunii, în Octavian Silvestru, Silvia Iliescu, Mariana Conovici (eds.), Țara, legiuinea, căpitanul. Mișcarea legionară în documente de istorie orală, Studiu introductiv Mihai Chioveanu, Bucureşti, Editura Humanitas, 2008, p. 275.
 28. ACNSAS, Fond Penal, P 75431, vol. 3, ff. 52-53.
 29. Ibidem, ff. 36-36v.
 30. Ibidem, vol. 9, ff. 12-13.
 31. Ibidem, vol. 1, f. 38.
 32. F. Brunea-Fox, op. cit., pp. 41-42.
 33. Matatias Carp, op. cit., pp. 233-238.
 34. Lya Benjamin (ed.), op. cit., p. 393.

X Oscar Andrei.

Lazăr Bălan.

Av. Millio Beiller.

X Av. Leon Blimes.

X Sigmund Collin.
Fruntăș al obștei evrești.

X Leon Goldenberg.
Elev inginer.

X Ing. Peppi Ionel Hirsch.

Cantor Ozias Kopstück.

Moise Mariazis, institutor.

Leon Neubauer.

Maior Sami Röder.

X Josef Weissman.
Fruntăș al comerțului românesc.